

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ХАЛЫҚ БИЛИМЛЕНДИРИЎ
МИНИСТРЛИГИ**

**Эжинияз атындағы Нөкис
мәмлекетлик педагогикалық
институты**

**«БИОЛОГИЯЛЫҚ КӨП
ТҮРЛИЛИКТИ САҚЛАҰ,
ҚАЙТА ТИКЛЕҰ ХӘМ ҚОРҒАҰ
МӘСЕЛЭЛЕРИ»**

**атамасындағы Республикалық
илимий-теориялық конференция
МАТЕРИАЛЛАРЫ**

**«БИОЛОГИК ХИЛМА-ХИЛЛИКНИ
САҚЛАШ, ҚАЙТА ТИКЛАШ ВА
МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ»**

**мавзусидаги Республика
илмий-назарий анжуман**

МАТЕРИАЛЛАРИ

МАТЕРИАЛЫ

**Республиканской
научно-теоретической
конференции**

**«ВОПРОСЫ СОХРАНЕНИЯ,
ВОССТАНОВЛЕНИЯ И ОХРАНЫ
БИОЛОГИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ»**

На Ахангаранском плато выявлены следующие растительные группировки: - Разнотравно - злаково – горцовые; - Горцово – типчаковые; -Разно-травно - злаково – типчаковые; -Лаготисово – типчаковые; -Пуччинеллово – типчаковые; -Разнотравно – лютиковые; -Остролодочниково – пуччи-нелловые; -Лаготисово – лигуляровые;- Пуччинеллово – горцевые;-Типчаково – кузиневые; -Типчаково - акантолимоново – кузиневые; - Разно-травно - эстрогоновые,- Разнотравно - осоковые,-Типчаково – прангосовые; -Злаково - разнотравно - ферулово – прангосовые; -Типчаково – феруловые; - Кустарниково - разнотравно – прангосово – феруловые; -Кустарниково – феруловые; - Разнотравно – тарановые; -сазовые - луга - вдоль родников; -Злаково – разнотравно - прангосово - зарафшаноарчовые в поймах рек.

В заключении надо отметить, что флора и фитоценотическое разнообразие в границах субальпийского пояса в лугах и степях на мониторинговых участках Ахангаранского плато располагает ценными витаминоносными растительными. Эта интересная и слабоизученная зона, по сравнению со среднегорной растительностью бассейна реки Ахангаран, которая нуждается, в дальнейшем, в более тщательном изучении с точки зрения антропогенной нарушенности фитоценотических разнообразий.

Литература:

1. У. Алланазарова, Т.Рахимова, К. Тожибоев. Картографирование растительного покрова Западного Тянь-Шаня. В кн. Биоразнообразие Западного Тянь-Шаня: охрана и рациональное использование. Изд-во «Ehonor ENK» Ташкент - 2002 с. 61-66.

2. И. Азимов. Картографирование пастбищной растительности бассейна реки Ахангаран. Экология хабарномаси. 2005. №5 с. 28-31.

ПАХТА ХЭМ ОНЫҢ РИЗОСФЕРА ТОПЫРАҚЛАРЫНДАҒЫ НЕМАТОДА ТҮРЛЕРИ

¹Алламуратов Ш., ¹Мэдияров И., ²Төрөмуратов М., ²Қурбанова А.
¹Әжинияз атындағы Нөкис МПИ, ²Бердақ атындағы ҚМУ

Өзбекистанда пахта өсимлиги хэм оның тамыр этирапындағы топырақ катламларында ушырасатуғын фитонематодаларды көп жыллар даўамында изертлеў нэтийжесинде 150 ден аслам, соның ишинде өсимликтің дене ағзаларында – тамыр, пақал хэм жапырақларында 75 тен аслам түри дизимге алынған. Бул түрлер еки киши классқа: *Adenophorea*, *Secernentea*, бес топарға: *Chromado-rida*, *Enoplida*, *Dorylaimida*, *Rhabditida*, *Tylenchida*, 21 туқымласқа хэм 56 әўладқа киреди. Фитонематода түрлеринің саны топарлар бойынша бир-биринен парк қылады. Улыўма түрлер санының 34,2% тиленхида, 30,9% равдитида, 26,8% дорилаймида, хэр бири 4,0% тен эноплида хэм хромадорида топарларына тийисли болды [1,2,3].

Қарақалпақстанда пахтаның фитонематодалар фаунасы елеге шекем аз үйренілген болып қалмақта (Тулаганов, 1961; Каримова, 1957; Нарбаев, 1967). Сонлықтанда биз Әмударья районы Бабур хожалығында 2015–жылы август-октябрь айларында хэр қайсысы 3-4 га көлемге ийе 3 атыздан, жэми 10 га майданнан ғаўашаның гүллеў, ғумша хэм ғореклеў дәўирлеринде пахта өсимлиги хэм оның тамыр этирапындағы топырақларда ушырасатуғын фитонематодаларды изертлеў максетинде 30 үлги алынды хэм тексеріў жумыслары алып барылды. Изертлеўлер нэтийжесинде пахта өсимлиги хэм оның тамыр дөгереги топырақларында табылған нематодалар фаунасы 23 түрден ибарат болып, олар систематикалық жақтан 4 топарға, 9 туқымласқа хэм 16 әўладқа киреди. Атап айтқанда, *Rhabditida* топарына киретуғын 11 түр (*Diploscapter rizopilus*, *Rhabditis filiformis*, *Panagrolaimus rigidus*, *Heterocephalobus elongates*, *Cephalobus persegnis*, *Eucephalobus striatus*, *Acrobeloides butshchlii*, *Acrobeloides emarginatus*, *Acrobeloides karakalpakensis*, *Chiloplacus lentus*, *Acrobeles ciliates*) *Enoplida* топрына киретуғын 1 түр

(*Trilobus kirjanovae*), *Dorylaimida* топарының 3 түри (*Eudoylaimus kirjanovae*, *Eudoylaimus monohystera*, *Eudorylaimus pratensi*) хәм *Tylenchida* топарына киретуғын нематодалардың 8 түри (*Rotylenchus robustus*, *Tylenchus davainei*, *Filenchus filiformis*, *Lelenchus leptosome*, *Ditylenchus dipsaci*, *Ditylenchus intermedius*, *Aphelenchus avenae*, *Aphelenchoides parietinus*) дизимге алынды. Олардың 21,7 % паразит түрлерди курады.

Өсимлик органларында жайласуы бойынша нематода түрлериниң сан хәм сапа көрсеткишлери бирдей емес екенлигин көрсетти. Тийкарынан өсимликлердиң тамыр дүзилмеси хәм топырақтың жоқарғы 0-10 см хәм 0-20 см тереңликтеги қатламларында олардың саны хәм хәр түрлиги жоқары екенлигин көрсетти, яғный тамыр хәм топырақ қатламында, тийислисінше нематодалар саны 70 (18,2%) хәм 186 (48,3%) дананы, ал түрлердиң 56,5% (13 түр) хәм 86,9% (20 түр) курады. Пақал, жапырақ хәм топырақтың тереңирек 20-30 см қатламында нематодалардың саны хәм түри азлау ушырасты.

Нематодалардың *Aphelenchus avenae*, *Filenchus filiformis*, *Chiloplacus lentus*, *Cephalobus persegnis* хәм *Aphelenchoides parietinus* түрлери басқаларына салыстырғанда сан жағыннан көбирек екенлиги анықланады.

Әдебиятлар:

- 1.Тулаганов А.Т., Усманова А.З. 1975. Фитонематоды Узбекистана. Изд. «Фан» Узбек. Ташкент. Т 1. С.351.
- 2.Тулаганов А.Т., Усманова А.З. 1978. Фитонематоды Узбекистана. Изд. «Фан» Узбек. Ташкент. Т 2. С.442
- 3.Эшова Х.С. Эколого-таксономическая характеристика фитонематод песчаной пустыни южного Узбекистан. Автореф.канд.дисс. Т-2001.20 с.

ӘМИҮДӘРЬЯ РАЙОНЫ ҚАҢЛЫ ХОЖАЛЫҒЫНДАҒЫ ПАХТАНЫҢ ФИТОНЕМАТОДАЛАР ФАУНАСЫ

¹Алламуратов Ш., ¹Мәдияров И., ²Төремуратов М., ²Төремуратова Г.
¹Әжинияз атындағы Нәкис МПИ, ²Бердақ атындағы ҚМУ

Пахта елимизде аўылхожлығы егинлериниң ишинде ең әхмийетли техникалық егинлердиң бири, оннан халық-хожалығы уш-ын керекли көп түрли затлар өндириледи. Пахтадан мол зүрәт алыу ушын жоқары агротехнология жұмыслары менен олардың зиянкес хәм кеселликлерине қарсы гүресий жолларын көрип шығыу үлкен әхмийетке ийе. Пахта өсимлигинде көплеген хәр қыйлы зиянкеслер менен бир қатарда паразит фитонематодаларда ушырасады хәм оларды тийисли орынларда үйренип барыу талап етиледи. Қарақалпақстан шараятында пахтаның фитонематодалар фаунасы ертеде хәм кем үйренилген [1,2,3].

Биз 2013-2015-жыллар аралығында Қарақалпақстанның Әмиүдәрья районы Қаңлы хожалығы шәраятында ғаўаша өсимлиги хәм оның тамыр дөгереги топырақларындағы нематодалар фаунасын үйрениу мақсетинде, үш атыздан (4,0; 3,5 хәм 2,5 га), жәми 10 га майданнан фитогельминтологиялық улыўма изертлеу методлары тийкарында, пахтаның гүллеу хәм ғореклеу дәуиринде 30 дана тексерий ушын үлгилери алынып олар үйренип шығылды.

Изертлеу нәтийжелери бойынша ғаўаша өсимлиги хәм оның тамыр этирапындағы топырақларда табылған нематодалар фаунасы зоологиялық систематикалық жақтан еки генже классқа, 3 топарға, 6 туқымласқа хәм 12 туўысқа тийисли 17 түр екенлиги анықланды. Топарлар бойынша *Rhabditida* топарына 7 түр (*Rhabditis filiformis*, *Panagrolaimus rigidus*, *Heterocephalobus elongates*, *Cephalobus persegnis*, *Eucephalobus striatus*, *Cephalobus nanus*, *Chiloplacus lentus*), *Dorylaimida* топарына 1 түр (*Eudorylaimus pratensis*) хәм *Tylenchida* топарына 9 түр (*Tylenchus davainei*, *Fylenchus filiformis*,

МАЗМУНЫ:

Сөз басы..... 3

1. СЕКЦИЯ

АЙМАҚТА ХЭМ РЕСПУБЛИКАМЫЗДА БИОЛОГИЯЛЫҚ КӨП ТҮРЛИЛИКТИ САҚЛАҰ

Dadayev S. O‘zbekistonda toq tuyoqlilarda parazitlik qiluvchi drasheya va gabronemalarning biologik xususiyatlari.....	4
Ибрагимов М.Ю., Балтабаев М.Т., Сейтбаев Р.С. Шумғия (Orobanche) ўсимлигининг биоэкологияси.....	6
Жуманов М.А., Ибрагимов М.Ю., Гайпов Б.С., Саитова А.К., Жангабаева А.С. Қорақалпоғистон Республикаси худудларида тупроқ шўрланиши шароитида топинамбур ўсимлигини ўстириш агротехнологияси.....	7
Abdullaeva T. Ustyurt tekisligida tarqalgan yem-xashak o‘simliklarining suv saqlash xususiyatlari.....	8
Авутхонов Б.С., Уринов А. Самарқанд вилояти шароитида бодроқ маккажўхори етиштириш хусусиятлари.....	9
Ажиев А.Б., Баходирова Д. История изучения дикорастущих сородичей культурных растений и их перспектива.....	10
Азимов И.Т., Турениязова Р. Современное состояние растительного покрова Ахангаранского плато.....	12
Алламуратов Ш., Мэдияров И., Төремуратов М., Курбанова А. Пахта хэм оның ризосфера топырақларындағы нематода түрлери.....	13
Алламуратов Ш., Мэдияров И., Төремуратов М., Төремуратова Г. Эмиўдәрья районы Қаңлы хожалығындағы пахтаның фитонематодалар фаунасы.....	14
Алламуратов Ш., Мэдияров И., Бахиева Л., Төремуратов М. Эмиўдәрья районы пахта фитонематодаларының экологиялық топарлары.....	15
Атамуратов Р., Мамутова Н., Ешжанов К. “Золотой ус” ямаса “алтын мурт” дәрилик өсимлиги ҳаққында.....	16
Балтабаев М., Ражабова С., Жанызакова Б. Тораңғылдың халық хожалығындағы әҳмийети, оларды қорғау хэм қалпине келтириу мәселелери.....	18
Бектурсынов А.Б. Қарақалпақстанның аридли зоналарында биологиялық хәр түрлиликти сақлау.....	19
Есемуратова Р.Х. <i>Rheum tataricum L.</i> -перспективное дубильное растение.....	20
Кузметов А.Р., Абдиназаров Х.Х., Исмоилов Х.Ф., Сапаров К.А. Сув омборлардаги зоопланктон организмларнинг мавсумий ривожланиши.....	21
Qurbaniyazov B.T. No‘kis qalasin ko‘klemzarlastiriwda introduksiyalang‘an ag‘ashli-putali o‘simliklerdin‘ a‘hmiyeti.....	22
Kutlimuratova G.A. Tirnoqgulning (<i>Calendula officinalis L.</i>) dorivor xususiyatlari.....	23
Кутлымуратова Г.А. Особенности лекарственных растений для интродукции в условиях Каракалпастана.....	24
Мамбетназаров А.Б., Мамбетназаров Б.Б. Экологик шароитнинг ўзгаришига боғлиқ кузлик буғдой касалликларини ўрганиш.....	25
Мамбетназаров А.Б. Видовой состав возбудителей корневой гнили озимой пшеницы в регионах Каракалпастана.....	28
Мамбетназаров А.Б. Тошкент вилояти шароитида кузги буғдойнинг фузариоз илдиз чириш касаллигига қарши триходермин биопрепаратининг самарадорлиги.....	29
Мамбетназаров А.Б., Мамбетназаров Б.Б. Агрохудудларда кузги буғдойда фузариоз касаллигининг таркалиш ўзгачаликлари.....	31